

**STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
OBWÓD SIERADZKI ZWZ-AK W LATACH 1939-1945**

Promotor: **dr hab. Krzysztof Syta, prof. UMK**

Praca prezentuje okoliczności powstania i funkcjonowania struktur Obwodu Sieradzkiego ZWZ-AK (Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej) w latach 1939-1945. Antyniemiecka konspiracja powstała w powiecie sieradzkim już w pierwszych tygodniach II wojny światowej. Z trudem budowane struktury ZWZ, a później AK, na ziemiach wcielonych do Kraju Warty (Wartheland), w tym i w przedwojennym powiecie sieradzkim, były wielokrotnie dewastowane przez masowe wysiedlenia, wywózki na roboty przymusowe, liczne aresztowania, a zwłaszcza bezwzględność i wysoką skuteczność działań niemieckiego aparatu represji.

Rozprawa jest próbą całościowego i naukowo poprawnego opisanie oraz analizy wydarzeń, które kształtowały obraz konspiracyjnych struktur ZWZ-AK w powiecie sieradzkim. Praca ta sumuje też efekty gromadzenia przez autora i wiele innych osób, w zbiorach prywatnych i w państwowych archiwach, zdjęć, zapisków, dokumentów i innych pamiątek z okresu wojny. Pod względem terytorialnym badania objęły obszar powiatu sieradzkiego w granicach sprzed 1939 r., a także sąsiadujące tereny, w których działały struktury podlegające kierownictwu Obwodu Sieradzkiego. Cezurę początkową wyznacza początek kampanii polskiej we wrześniu 1939 r., końcową zaś wrzesień/październik 1945 r. Wówczas na obszarze powiatu sieradzkiego Komisja Likwidacyjna ds. byłej AK dokonała formalnej likwidacji oddziałów akowskich w terenie. Równocześnie rozpoczęła się zorganizowana konspiracja przeciwko władzy komunistycznej, prowadzona często przez byłych żołnierzy AK.

Głównym celem rozprawy było przedstawienie i wyjaśnienie istoty konspiracji ZWZ-AK na przykładzie obwodu, czyli jednostki terenowej podziemnych struktur, wraz z funkcjonującymi na jej obszarze placówkami rejonowymi. Tematem opracowania była konspiracja wojskowa. Problematyka konspiracji cywilnej (Delegatura Rządu RP na Kraj) została ujęta jedynie w kontekście istotnych spraw lokalnych, gdyż nie była ona przedmiotem badań. Podjęto próbę nielatwego odtworzenia obsady struktur kierowniczych obwodu,

rejonów, placówek gminnych i miejskich, ale także mniejszych form konspiracji, takich jak plutony, drużyny i sekcje. Ustalono przebieg, skuteczność i efektywność akcji dywersyjno-sabotażowych oraz innych przedsięwzięć konspiratorów. Zaprezentowano również konsekwencje, wynikające z podejmowania takich działań, oraz straty poniesione przez struktury podziemne ZWZ-AK. Zasygnalizowano także tematykę udziału niektórych żołnierzy podziemia akowskiego od 1945 r. w pierwszej fazie II konspiracji, tym razem antykomunistycznej.

Całość zagadnienia zaprezentowana została w pięciu rozdziałach, przy czym pierwszy posiada charakter wstępny, wprowadzający we właściwą problematykę badawczą. Jej omówienie wydaje się niezbędne dla zrozumienia dalszej narracji. W tej części przedstawione zostały również struktury organizacyjne podziemia. Zaprezentowano także sylwetki kierownictwa władz Obwodu Sieradzkiego i Inspektoratu Sieradzko-Wieluńskiego ZWZ-AK. W drugim rozdziale poddane zostały analizie różne aspekty pracy konspiracyjnej, m.in. wywiad, łączność konspiracyjną, dywersję i sabotaż, prasę konspiracyjną, służbę sanitarną, tajne nauczanie, zrzuć lotnicze czy istnienie WSK (Wojskowa Służba Kobiet) i WSOP (Wojskowa Służba Ochrony Powstania). W kolejnych dwóch rozdziałach skupiono się na przeanalizowaniu podziemia i jego roli w poszczególnych regionach powiatu sieradzkiego (w strukturach podziemnych podzielonych na rejony). Ostatni, piąty rozdział porusza kwestię wkroczenia na teren Sieradzczyzny w styczniu 1945 r. wojsk radzieckich, likwidacji struktur AK w terenie, przebiegu akcji ujawnień oraz pierwszych aresztowań i ponownego zejścia niektórych żołnierzy do konspiracji. Zakończenie stanowi próbę podsumowania badań. Całość dopełniają aneksy zawierające materiały źródłowe, często po raz pierwszy szerzej prezentowane. Są to: wykaz komendantów i zastępców komendantów Obwodu Sieradzkiego ZWZ-AK; mapa Obwodu Sieradzkiego AK (lipiec 1944 – styczeń 1945); archiwum Jana Ciołkowskiego – rozkazy i korespondencja (wrzesień 1943 – grudzień 1944) – materiały wybrane; hymn 31 Pułku Piechoty Strzelców Kaniowskich AK; wykaz ujawnionych żołnierzy AK w 1945 r. przed Komisją Likwidacyjną ds. byłego AK w Sieradzu; pamiętnik Wincentego Kujawy, ps. „Iskra”, z działalności w ZWZ-AK na węzle kolejowym Karsznice – osobiste przeżycia w organizacji i w obozach koncentracyjnych.

Odtworzenie obrazu podziemia na obszarze powiatu sieradzkiego, wcielonego do Kraju Warty, było wyzwaniem dość trudnym, ze względu na rozproszoną i mocno ograniczoną bazę źródłową. Praca jest więc jedną z niewielu – możliwe również, że w takich rozmiarach i charakterze pierwszą – dotyczącą konspiracji na terenie ziem włączonych do III Rzeszy Niemieckiej.

Jerzy Stokem

SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION
SIERADZ CIRCUIT OF THE ZWZ-AK IN THE YEARS 1939-1945

Supervisor: **dr hab. Krzysztof Syta, prof. UMK**

The work presents the circumstances of the establishment and functioning of structures of the Sieradz District of the ZWZ-AK (Union of Armed Struggle – Home Army) in 1939-1945. The anti-German conspiracy was established in the Sieradz powiat in the first weeks of World War II. The structures of the ZWZ, and later the Home Army, which were built with difficulty, in the territories incorporated into the Reichsgau Wartheland, including the pre-war Sieradz district, were repeatedly devastated by mass evictions, deportations to forced labor, numerous arrests, especially the ruthlessness and high effectiveness of German actions.

The dissertation is an attempt at a comprehensive and scientifically correct description and analysis of the events that shaped the image of the underground structures of the ZWZ-AK in the Sieradz district. This work also sums up the effects of the collection by the author and many other people, in private collections and in state archives, of photos, notes, documents and other memorabilia from the war period. In terms of territory, the research covered the area of the Sieradz powiat within the pre-1939 borders, as well as the adjacent areas where the structures under the management of the Sieradz District operated. The initial turning point is marked by the beginning of the Polish campaign in September 1939, and the final one by September / October 1945. Then, in the area of the Sieradz County, the Liquidation Commission for the former Home Army officially closed down the Home Army units in the area. At the same time, an organized conspiracy against the communist regime began, often led by former Home Army soldiers.

The main aim of this hearing was to present and explain the essence of the ZWZ-AK underground activity as an example of a district, that is a field unit of underground structures, together with regional institutions operating in its area. The subject of the study was a military conspiracy. The issue of the civilian conspiracy (the Delegation of the Government of the Republic of Poland to the country) was included only in the context of significant local matters, as it was not the subject of research. An attempt was made to recreate the

management structure of the oblast, districts, municipal and municipal institutions, but also smaller forms of conspiracy, such as platoons, teams and sections. The course, effectiveness and efficiency of subversive and sabotage actions as well as other undertakings of the conspirators were established. The consequences of taking such actions and the losses incurred by the underground structures of the ZWZ-AK were also presented. The subject of the participation of some soldiers of the Home Army underground from 1945 in the first phase of the second underground, this time anti-communist, was also mentioned.

The entire issue is presented in five chapters, the first of which is introductory and introduces you to the actual research issues. Its discussion seems necessary to understand the further narrative. This section also presents the organizational structures of the underground. The profiles of the management of the authorities of the Sieradz District and the Inspectorate of the Sieradz-Wieluń ZWZ-AK were also presented. The second chapter analyzes various aspects of the underground work, including intelligence, underground communication, diversion and sabotage, conspiratorial press, sanitary service, secret education, airdrops or the existence of WSK (Military Service of Women) and WSOP (Military Service for the Protection of the Uprising). The next two chapters focus on the analysis of the underground and its role in individual regions of the Sieradz district (in underground structures divided into regions). The last, fifth chapter deals with the entry of Soviet troops into the Sieradz region in January 1945, the liquidation of the Home Army structures in the field, the course of the disclosure actions and the first arrests and the reappearance of some soldiers into the underground. The ending is an attempt to summarize the research. The whole is complemented by appendices containing source materials, often presented in greater detail for the first time. These are: the list of commanders and deputy commanders of the Sieradz District of the ZWZ-AK; map of the AK Sieradz District (July 1944 - January 1945); Jan Ciołkowski's archive - orders and correspondence (September 1943 - December 1944) - selected materials; the anthem of the 31st Kaniowski Infantry Regiment of the Home Army; list of revealed Home Army soldiers in 1945 before the Liquidation Commission for the former Home Army in Sieradz; Diary of Wincenty Kujawa, ps. „Iskra”, from activities in the ZWZ-AK at the Karsznice railway junction - personal experiences in the organization and concentration camps.

Recreating the image of the underground in the Sieradz powiat, incorporated into the Reichsgau Wartheland, was quite a difficult challenge due to the scattered and very limited source base. The work is therefore one of the few - it is also possible that of this size and nature - the first - concerning the conspiracy in the territories incorporated into the Third German Reich.

Jerzy Stary